

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
Факультет психології, політології та соціології

Кафедра політичних теорій

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему:

**«М'ЯКА СИЛА» В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ США ТА НАТО НА
СУЧАСНОМУ ЕТАПІ»**

Виконав: студент 4 курсу 2 групи
галузі знань 05 «Соціально-політичні науки»
напряму підготовки 052 «Політологія»
Абрамов Євген Сергійович

Керівник: к.політ.н., доцент
Завгородня Ю. В.
Рецензент: д. політ. н., професор
Мамонтова Е.В.

Затверджено
пр. "Відкрито"
23.06.21

З М І С Т

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ «М'ЯКА СИЛА».....	6
1.1. Виникнення і характеристика поняття «м'яка сила»	6
1.2. «М'яка сила» як концепція у зовнішній політиці США	12
1.3. Види «м'якої сили»	17
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН.....	24
2.1. Протиставлення м'якої сили, на яку спирається ЄС, і жорсткої сили – опори США.....	24
2.2. Трансформація публічної дипломатії НАТО в рамках сучасних міжнародних відносин.....	27
РОЗДІЛ 3. КОМПЛЕКС СУЧАСНИХ ІНСТРУМЕНТІВ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ США ТА НАТО.....	32
3.1. Роль США у поліцентричній системі міжнародних відносин.....	32
3.2. Взаємодія США з союзниками - країнами НАТО.....	35
3.3. Ідеологія «розумної сили».....	39
ВИСНОВКИ.....	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	45

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Розглядаючи зміни в політичній, географічній та економічній сферах сучасного глобалізованого світу, на перший план виходить ясне розуміння того, що провідні країни для досягнення своєї мети все частіше вдаються не до військових способів, а до дипломатії, або, як це точніше буде назвати, до «м'якої сили».

Першочерговими основами і ключовими сферами застосування «м'якої сили» є культурні та політичні цінності, інститути, які здатні притягувати інших у власних інтересах: національні ідеали і внутрішня політика (демократія, свобода і права людини, благодійність), культура, і не стільки «висока», скільки масова (музика, кінематограф, література).

До основ «м'якої сили» варто віднести і публічну зовнішню політику. Вона повинна відповідати, як мінімум, двом критеріям: опора на загальні цінності, що розділяються з іншими державами, і відмова від жорсткого нав'язування свого способу життя.

Вивчаючи проблеми і механізми реалізації «м'якої сили» сучасних держав в їх зовнішньополітичній діяльності, слід в першу чергу зупинитися на досягненнях США як одного з головних акторів у теоретичному осмисленні і практичній реалізації і просуванні концепції «м'якої сили».

Варто відзначити і залучення через споживчі переваги (продукти харчування, одяг, електротовари). Можливість втілення зовнішньої політики в чітку політичну програму значно полегшує використання «м'якої сили» для забезпечення добровільного характеру підпорядкування.

Значну частину досліджень із цього напрямку здійснюються в країнах-лідерах (США, Росія, Китай), які формують геополітичну картину світу та є головними акторами на ній. Категорію «м'яка сила» вивчали Дж. Акшай, Р. Армітідж, Зб. Бжезинський, Р. Кейган, Р. Кеохейн, Г. Кіссінджер, А. Коен, М. Кокс, М. Лібіцкі, С. Люкс, Дж. Меттерн, Дж. Най, У. Оуенс, І. Пармар, М. Рубін, Н. Сноу, С. Уолт, М. Фрейзер, Ф. Фукуяма, П. ван Хем, К. Хілл та ін.

Прикладні аспекти наукової проблеми «м'якої сили» висвітлено в працях російських фахівців: О. Бірюкова, М. Буланова, Ю. Давидова, О. Дугіна, О. Жизневської, М. Модіна, Г. Павловського, І. Панаріна, Е. Соловйова, Г. Філімонова, С. Чернова, І. Шуміліної та ін. Вітчизняні розробки з окремих питань «м'якої сили» як складової частини зовнішньополітичних та безпекових стратегій представлено в загальних та спеціальних студіях О. Бахтіярової, О. Зернецької, О. Литвиненко, А. Луценко, Ю. Константинова, Н. Нікулішіної, Є. Макаренко, М. Ожевана, І. Піскорської, О. Потехіна, Г. Почепцова, Ю. Константинова, П. Гай-Нижника, Л. Чупрій та О. Семченко, Н. Белоусової, І. Слісаренка, С. Гуцала та О. Тищенко-Тишковець, В. Коломійця.

Об'єкт дослідження - зовнішня політика США та НАТО.

Предмет дослідження - «м'яка сила» в зовнішній політиці США та НАТО на сучасному етапі.

Мета дослідження - комплексний аналіз основних положень концепції «м'якої сили», переваги та недоліки практичної реалізації.

Відповідно до мети увага в дослідженні приділяється вирішенню таких основних завдань:

- дослідити виникнення і характеристику поняття і явища «м'яка сила» ;
- проаналізувати особливості «м'якої сили» як концепції у зовнішній політиці США;
- розглянути різновиди «м'якої сили»;
- визначити протиставлення м'якої сили, на яку спирається ЄС, і жорсткої сили – опори США;
- з'ясувати трансформацію публічної дипломатії НАТО в рамках сучасних міжнародних відносин;
- виокремити роль США у поліцентричній системі міжнародних відносин;

- довести взаємодію США з союзниками - країнами НАТО;
- встановити ідеологію «розумної сили».

Методи дослідження - в роботі використовуються методи аналізу, порівняння, узагальнення, синтезу інформації з документів, побудови аналогій, метод «Дельфі», а також історичний та структурно-функціональний, системний метод.

За допомогою історичного методу у першому розділі вдалося проаналізувати історичні витoki та розвиток явища «м'яка сила». Синтез інформації з документів дозволив якісно проаналізувати концепцію зовнішньої політики США, виділити характерні риси.

За допомогою методу порівняння у другому розділі вдалося співставити характерні відмінності м'якою та жорсткої сили ЄС та США, методом узагальнення вдалося охарактеризувати останні зміни публічної дипломатії НАТО.

За допомогою методів побудови аналогій і порівняння у третьому розділі вдалося віднайти місце США у багаторівневій системі міжнародних відносин, а також визначити особливості взаємодії між державами-союзниками НАТО.

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що охоплюють вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг дослідження становить 51 сторінку, список використаних джерел (58 найменувань) розміщений на 5 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ «М'ЯКА СИЛА»

1.1. Виникнення і характеристика поняття «м'яка сила»

Інтерес до сили як засобу впливу у людей існує давно. У ній вони знаходять пояснення величезної кількості явищ і загадок, безлічі відтінків взаємодії між частинами матеріального і нематеріального світу. Силу як феномен вивчають, пояснюють, осягаючи її сенс, знаходячи її джерела. Багато в чому це відбувається не заради цікавості, а заради її використання для управління [38, с. 197].

Як відомо, саме завдяки силі в її різних формах здійснюється управління механізмами, електричними полями, біологічними і соціальними системами. І з того часу, як соціально-гуманітарні науки стали пильно вивчати історію людства, все більш рельєфно стали проступати контури, ставати зрозумілими закони дії сил, які відіграють головну роль у здійсненні громадського владного управління.

Виявилось, що сили влади в управлінні соціумом - від найпростіших груп до мегакомплексу, - мають надзвичайно широкий діапазон варіантів свого прояву, серед яких роль «м'якої» сили, аж ніяк, не остання, а в ряді випадків - найперша [37, с. 252].

Ми можемо виявити існування і різноманітне застосування «м'якої влади» вже в ранніх державах. Можна сказати, що там, де наявний інтелектуальний потенціал носіїв офіційної влади, там м'яка сила, м'яка влада застосовувалася володарями в інтересах реалізації своїх управлінських повноважень. Більш того, і на міжнародному рівні гнучка сила, м'яка влада досить активно застосовувалася: через приховані дипломатичні канали, економічні санкції, заборонені (цензові) механізми, різні види підкупу чи шантажу. Розрахунок був на те, що це повинно було виглядати логічним ходом подій або ж виправдовувалося якимись ясними причинами.

Торкнувшись питання внутрішньої влади і управління, неважко побачити, що в стародавньому світі роль гнучкої, м'якої сили виконували чаклуни і шамани, культи і звичаї, а пізніше релігійні постулати і ідеології [6, с. 149].

За кілька тисячоліть до н. е. і ближче до нашого часу в практику м'якого соціального впливу і здійснення влади були привнесені не тільки релігійні форми, а й морально-етичні норми соціально-психологічного і виховного впливу, використання авторитету і механізмів пошуку компромісних рішень у спірних питаннях, з відхиленням жорстко безкомпромісних позицій. При всій достатній жорсткості і навіть агресивності соціально-політичного управління, соціально-політичного і культурного облаштування в попередні епохи ці форми і норми дуже часто діяли спільно і становили якийсь конгломерат системного характеру.

Тобто прототипи «м'якої сили», м'якого впливу і управління мають великий родовід, що йде в глиб століть. Цивілізації несли в собі потенціал ідей, що підштовхували правителів думати про справедливе правління, а підданих сподіватися на справедливість, значить - мудрість в тому ж правлінні. В даному контексті поняття мудрості корелює з поняттям справедливості і м'якості. Але соціум багатоманітний і типи його представників по-різному ставляться до влади, руху до неї, утриманню та використанню її інструментів. Це саме можна віднести і до народів, держав. Тому рух до сьогодішнього уявленням про вибір м'якої сили для управління і впливу, здійснення влади і формування відносин замість жорстких силових форм - це природний і довгий процес погано навчаємого людства і його володарів. За кроком вперед практично завжди слідує відступ назад. При цьому метою і тріумфом, але одночасно і платою за цей поступ була придбана суб'єктами управління або зникла з їх рук влада [10, с. 28].

Вираз *soft power* має конкретне авторство: воно було введено в теорію міжнародних відносин професором Гарвардського університету Джоозефом С. Наєм молодшим в його книзі, що побачила світ навесні 1990 р. [52]. Через

кілька місяців фрагменти цієї книги були опубліковані у вигляді статті (для видання про міжнародні відносини) в масовому журналі *Foreign Policy*, де було приведені наступні формулювання: «Та чи інша держава може досягати бажаних для неї результатів в світовій політиці тому, що інші держави хочуть слідувати за нею або погоджуються на деяку ситуацію, що забезпечує такі результати. У цьому сенсі в світовій політиці в певних випадках так само важливо встановлювати порядок денний і структурувати ситуації, як і змушувати інших змінюватися.

Цей другий аспект сили - який проявляється, коли одна країна домагається того, щоб інша хотіла того ж, що і перша - може бути названий кооперуючим [*co-optive*], або м'якою силою в протилежність жорсткої, або командної силі наказу» [50, с. 166].

В англійській літературі для позначення акта введеного в оборот Наємом вислову *soft power* часто використовується дієслово *coin* в значенні «творити, придумувати, винаходити (про слово або вислів)», що зазвичай має на увазі не створення термінів, а побутову або художню словотворчість [58, с. 441]. Дійсно, Най саме придумав яскраве образне вираження, яке швидко набуло поширення в теорії міжнародних відносин, а потім і за її межами. Однак говорити про термінологічний характер цього виразу навряд чи доречно і понині; більш того, в його внутрішню форму закладений потенціал серйозних розбіжностей, який, як це зазвичай буває в таких випадках, сприяв одночасно його популярності і гострим суперечкам щодо його застосування і навіть права на існування.

У нашій традиції про м'яку силу заговорили приблизно через 15 років після появи перших робіт, що вводили поняття «*soft power*». Цілком обгрунтовано за ним відразу ж побачили і перспективу впливати на партнерів, в першу чергу на їх свідомість, щоб домогтися тої добровільної співпраці, яка передбачена у визначенні «м'якої сили», благо українська мова вже збагачена таким терміном-оксюмороном, як «добровільно-примусово».

У вітчизняній науці це питання вивчали О. Зернецька, Ю. Константинова, О. Литвиненко, А. Луценко, Є. Макаренко, М. Ожеван, І. Піскорська, О. Потехіна, Г. Почепцов й ін. [29, с. 35]. Більшість із них трактує «м'яку силу» як невід'ємний інструмент ефективної інформаційної політики держави в міжнародних відносинах та досліджує вплив елементів інформаційної сфери в зовнішньополітичній діяльності. Особливу увагу питанню м'якої сили приділяє М. Цюрупа, який розглядає її у трьох вимірах: культурно-цивілізаційному (формування нової політичної еліти), ментальному (психологічний та інформаційний вплив) й глобалізаційному (тиск та елементи насилля) [41, с. 50]. П. Гай-Нижник, Ю. Константинова, О. Семченко та Л. Чупрій розглядають м'яку силу культурної дипломатії, Н. Белоусова, С. Гуцал, І. Слісаренко та О. Тищенко-Тишковець – публічної дипломатії [29, с. 34]. Проблеми інформаційного суспільства і трансформацій, яких зазнає ноосфера на фоні глобалізації та глобального взаємозв'язку студіює В. Коломієць. У своїх працях він зосереджує увагу на ноополітиці. На його думку, сьогодні це один із найважливіших складників світового порядку, й зумовлено це зростанням глобального взаємозв'язку, м'якою силою та силою глобального громадянського суспільства, конкуренцією та формуванням глобальної ноосфери. В. Коломієць стверджує, що інформаційна революція робить м'яку силу більш потенційною й ефективнішою. Особливо, коли вона спирається на правдоподібність й поширення інформації відбувається вільно, через громадськість [17, с. 125].

Практично відразу автори, які пишуть про м'яку силу, звернули увагу на концепцію «молекулярної агресії» [12], розроблену італійським політичним діячем-комуністом Антоніо Грамші, який наголошував на необхідності поступового руйнування уявлень в свідомості мас і їх заміни як частини процесу революційної зміни суспільного ладу. Такий зв'язок цілком відповідав орієнтації на зміну свідомості аудиторії, що, з одного боку,

змушувало звертатися до таких дослідників свідомості, підсвідомості і стереотипів колективного несвідомого, як К. Юнг, Ж. Лакан та ін. А з іншого боку, такі міркування виводили прямо на розробки в галузі психологічних та інформаційно-психологічних операцій, що мають в своїй основі зміну уявлень, «смислів» не просто великих мас населення, а й цілих націй.

При такому повороті поняття не здається дивним, що вітчизняні дослідники знайшли величезний пласт концептів і явищ, які можна вважати попередниками нового терміна. В першу чергу, мова йде про методи маніпуляції свідомістю, а також взагалі PR і пропаганди. Навіть більше того, в попередниках виявляються і інформаційно-психологічні війни, ідеологічні диверсії та інші не зовсім м'які засоби впливу на контрагента (незручно вживати термін «противник», неприйнятий серед послідовників «м'якої сили», але у перелічених випадках об'єкт впливу сприймається приблизно так). Так російськомовний письменник, який живе в Словаччині, Сергій Хелемендік наступним чином визначає суть Soft Power: «Це не м'яка сила. І тим більше не м'яка влада. Це американська технологія взяття влади в чужій країні і її передачі потрібним в даний момент людям. Технологія переворотів. Технологія ненасильницька - і це головне, що відрізняє Soft Power від революції зі штурмом Зимового палацу» [39].

У свою чергу політики і громадські діячі ліберального спрямування представляють «м'яку силу» як набір культурних заходів, що ведуть до поліпшення взаєморозуміння і зниження напруженості в усьому світі [8].

Відповідно і застосування «м'якої сили» було знайдено в інструментарії пропаганди або точніше «державного PR».

Починаючи з 2005 року цей термін (зазвичай перекладається як «м'яка сила») фігурує в багатьох публіцистичних і популярних аналітичних публікаціях. Новий ракурс цієї проблематики було поставлено поширенням «турбулентності», що виникла в 2010 р. в Магрибі (Туніс, Єгипет, Лівія) і

захопила практично весь Близький Схід, а потім перекинулася на Європу (Україна, Боснія і Герцеговина).

Досить часто дослідники категорії м'яка сила співвідносять її з іншими подібними – імідж країни, державний брендинг, Public Relations, публічна дипломатія й ін.

Основні канали реалізації політики «м'якої сили»: публічна дипломатія, зовнішня культурна політика (зовнішня культурна стратегія, культурна дипломатія, розвиток зовнішньої культурної політики), інформаційна політика (зокрема, використання соціальних мереж та інших інноваційних медіаресурсів) [30, с. 121], міжнародна освітня політика, мережева гуманітарна взаємодія (високі гуманітарні технології, революції), використання фінансово-економічних інструментів (робота із залучення інвестицій у країну, доступ до економічної інфраструктури країни-реципієнта), експорт продукції для мас (кіно, музика, шоу-бізнес, відеоблоги) [25, с 104].

Інтерес політиків до поняття Soft Power в наші дні викликав хвилю активності в науковій сфері. У тому ж 2010 р. в світі пройшло відразу кілька конференцій, в яких м'яка сила була в фокусі наукової уваги. Найбільшу увагу привернула червнева зустріч в Кембриджі «Hard vs Soft Power». В листопаді 2012 р. велика міжнародна конференція «Soft Power Conference» пройшла в Будапешті. Нарешті термін soft power виявився в центрі уваги Європарламенту, який провів зустріч «Роль жінок в розвитку і реалізації концепції soft power в політиці, бізнесі і культурі» в листопаді 2012 р. Надалі відбулися конференції, що розглядають застосування поняття м'яка сила (або влада) в різних регіонах світу: на Далекому Сході, Китаї, в Африці.

1.2. Види «м'якої сили»

Дискурсивне управління символічним простором - це суть різноманітних політик і практик soft power. М'яка сила є основою управління всіх сфер суспільного життя: економічної сфери життя, політичної сфери, соціокультурної сфери, інформаційної сфери, повсякденно-побутової. Кожна сфера життєдіяльності суспільства має свої соціальні інститути, систему норм і правил, традицій і ритуалів. У кожній сфері життєдіяльності своя діалектика примусів і переконань. У зв'язку з цим все різноманіття технологій «м'якої сили» можна класифікувати [34, с. 85].

Класифікувати можна за цілями: зміна властивостей соціального простору і перекодування соціальної реальності.

Класифікувати технології можна і по об'єкту впливу:

- технології, спрямовані на інститути, на системи норм;
- технології, спрямовані як на населення в цілому, так і окремі соціально-психологічні групи (молодь, пенсіонери, і ін.);
- технології, спрямовані на свідомість і духовну сферу людей. Так, дискурс м'якої сили дозволяє без зусиль прямого і жорсткого тиску тонко і гнучко здійснювати вплив на ментальні структури масової свідомості - суспільні уявлення, переваги, захоплення, розваги, задоволення, переживання, мрії, ідеали [35].

У сфері інформації може здійснюватися цілеспрямований підрив традиційних цінностей технологією впровадження в суспільство чужих цінностей і способу життя, плюралізму думок, культу споживання, подвійних стандартів, надуманих загальнолюдських цінностей і прав людини. У соціокультурній сфері одночасно здійснюється цілеспрямований вплив на систему освіти і виховання, мистецтво, літературу і кінематограф, діяльність відповідних інститутів та установ і, перш за все, провідних ЗМІ та Інтернет - ресурсів поширення сфери дії всесвітньої павутини.

Класифікацію можна провести також за суб'єктами впливу: легітимні лідери, формальні суб'єкти управління, неформальні суб'єкти управління, в основну задачу яких входять конструювання теоретичної та технологічної бази образів і смислів, що відповідає інтересам провідника «м'якої сили» і що дозволяє йому вибудовувати той чи інший образ реальності. Використовуючи дані інструменти, суб'єкт «м'якої сили» формує «певний світогляд» серед різних соціальних груп. М'яка сила - це сукупність факторів суспільної свідомості, що визначають ставлення громадської групи (населення країни, еліти, окремих класів і т. п.) до якогось суб'єкта політики, і таким чином підсилюють або послаблюють вплив цього суб'єкта на дану групу [35].

Класифікація технологій м'якої сили може здійснюватися за методами впливу. У свою чергу, можуть бути жорсткі (прийняття корпоративних статутів, дрес-кодів) або м'які технології (ритуали, мода). Політолог Ігор Панарін в своїй книзі «Технология информационной войны» (рос.) показує цікаву технологію впливів, яка здійснюється через різні масмедіа і спрямована на те, щоб зробити важким доступ людей до об'єктивної і достовірної інформації. За І. Панаріним методи спотворення інформації можуть бути наступними:

1. «Приховування» критично важливих відомостей про стан справ в різних областях;
2. Занурення цінної інформації в масив так званого «інформаційного сміття»;
3. Підміна понять або спотворення їх сенсу;
4. Відволікання уваги на події в інших областях;
5. Оперування такими поняттями, які легко сприймаються громадськістю, але які не мають не тільки чіткого визначення, а й за своїм змістом не відповідають даній предметній області;

6. «Вкидання» негативної інформації, яка значно швидше сприймається аудиторією в порівнянні з позитивними, що не викликають гострих відчуттів, новинами;
7. Посилання на фактори, які незначні в конкретній ситуації, а також на некоректно проведені і замовні соціологічні дослідження; введення заборони ЗМІ на згадку певної інформації, незважаючи на її загальновідомість, з метою недопущення публічного обговорення незручних для владних структур питань і схем;
8. Відверта брехня з метою створення певної реакції населення і закордонної громадськості на дану інформацію;
9. Використання «інформаційних бомб» і «інформаційних мін» як зброї інформаційної війни («бомби» служать для детонації тих чи інших реакційних суспільних процесів, а «міни» закладаються заздалегідь і спрацьовують в певний момент з метою доведення початкового процесу до логічного кінця) [32, с. 108].

Головною формою здійснення м'якої влади є масова комунікація - процес поширення інформації (знань, духовних цінностей, моральних і правових норм і т. п.) за допомогою технічних засобів (преса, радіо, телебачення, Інтернет та ін.) на величезні, розосереджені аудиторії. Засоби масової комунікації (ЗМК) - це спеціальні канали і передавачі, завдяки яким відбувається поширення інформаційних повідомлень на великі території [13, с. 71].

Масова комунікація має одну особливу властивість. У процесі комунікації відправником і отримувачем є групи людей, організації, партії і т. п., але реально повідомлення виробляє конкретна людина, автор тексту, що бере на себе право говорити від імені всієї групи. Такого не буває, наприклад, щоб звернення політичної партії до уряду або народу вимовляли всі члени партії хором одночасно. Його текст складають і доставку забезпечують цілком конкретні люди. І сприймається будь-яке повідомлення теж

індивідуально, хоч би воно і адресовано цілій групі. Лекція лектора чи вчителя адресована аудиторії, а сприймається індивідуально кожним слухачем. Новорічне звернення президента, наприклад, адресовано всьому народу, але у народу немає вух, вони є у кожної конкретної людини. Ця комунікативна особливість приховує великі можливості, як для маніпуляцій, так і для управління людьми. Коли конкретна людина отримує повідомлення, адресоване всім і тільки через адресу «всім» - їй, це надає комунікації особливий характер, що дозволяє камуфлювати справжні цілі комунікації [16].

Види масової комунікації залежать від тієї сфери, де вона здійснюється. Але є базові види масової комунікації, які проявляються в усіх сферах, змінюючи свій зміст. Як мінімум, до них відносяться: риторика, агітація, пропаганда, реклама. Найдавніша наука про ораторське мистецтво - риторика, в основі якої лежить усне монологічне мовлення. У стародавніх творах розповідається про божественне походження риторики. Відповідно до цього міфу, риторика є початком людської цивілізації. За тисячі років існування суть риторики трактувалася по-різному. Відомі три основні групи дефініцій, які висловлюють різні властивості риторики. Стародавні греки трактували риторику як «мистецтво переконання», покликане звернути в свою віру слухаючу аудиторію. За часів римської цивілізації під риторикою стали розуміти «мистецтво говорити добре». Під мистецтвом тут розуміється оптимізація мови, як з боку результату комунікації, так і з точки зору її естетичної характеристики. В епоху середньовіччя і початковий період Відродження риторика трактується як «мистецтво прикрашати мову». І з цього часу риторика вже спирається не тільки на усний, але і на письмовий текст. У найбільш загальному вигляді риторика є мистецтво впливу [2, с. 7].

В основі її лежать дві головні категорії: розуміння і воля. Оскільки кожен вплив є діяльність, риторика, як слід, теж діяльність. Мова в риториці розуміється в широкому сенсі як акт, спрямований вплив.

Риторика може здійснюватися різними способами. Агітація, мабуть, - один з найдавніших способів переконання. Вона є, по суті, формою наказу, веління. Агітація прямо і безпосередньо спонукає до дії і в цьому її суть. Агітація завжди містить заклик щось зробити, наприклад, проголосувати. Це як би більш доброзичлива форма наказу. «Голосуй серцем!», «Всі на вибори!» це проста і нехитра форма переконання, в якій недолік глибокодумності заповнюється досить високим рівнем експресії (імператив).

Дискурс *soft power* дозволяє без зусиль прямого і жорсткого тиску тонко і гнучко здійснювати вплив на ментальні структури масової свідомості - суспільні уявлення, переваги, захоплення, розваги, задоволення, переживання, мрії, ідеали, мрії.

Пропаганда є більш складним способом впливу. Кінцевою метою пропаганди, як і агітації, є доцільна зміна поведінки людини. Але якщо агітація прямо і невигадиво діє на поведінку людини, то пропаганда волає до переконань людини, намагається ці переконання змінити, і вже через це потім зміниться і поведінка людини. Це, звичайно, більш складна технологія, ніж агітація. Зрозуміло, що людина, згідно сприйнявши пропагандистський заряд, не кинеється відразу діяти у відповідність зі своїми знову отриманими ідеями. Прямий ефект пропаганди не настільки яскраво виражений, як у випадку з агітацією. Більш того, більшості людей властивий скептицизм, критичне ставлення до ідей, які нав'язуються. Імовірність того, що ідеї пропагандиста відразу стануть для розумної людини керівництвом до дії, дуже мала. Цей «недолік» пропаганди з лишком компенсується тим, що, будучи хоч якось засвоєними, ідеї пропаганди можуть самі керувати поведінкою людини. Людина, що потрапила під її вплив, потім може діяти на підставі її ідей цілком автономно.

Різновидом масової комунікації, в тому числі в політиці, слід визнати і рекламу. Реклама просуває споживчі та репутаційні властивості товару. Найпростіше визначення - реклама продає товар. Її завдання - переконати

одержувача повідомлення в тому, що рекламований будь-який товар (в тому числі і політик в цій якості) - хорошої якості і коштує грошей (політичної підтримки). Реклама передбачає незмінність того, що пропагується або рекламується. Грубо кажучи, реклама не може змінити товар, вона має справу з готовим товаром і може тільки вигідно його подати. Комунікація рекламщика претендує на ресурси клієнта. Відомі американські корифеї рекламної справи Ч. Сендідж, В. Фрайбургер, К. Ротцолл стверджують: «Рекламу можна розглядати як форму комунікації, яка намагається перевести якості товарів і послуг, а також ідеї на мову потреб і запитів споживача» [56, с. 54].

Звідси випливає важливий момент. У рекламній комунікації важливий не стільки сам товар, скільки майбутні споживачі і їх відповідні реакції.

1.3. «М'яка сила» як концепція у зовнішній політиці США

Протягом людської історії «жорстка сила» ідентифікувалась з військовою силою держави, яка являє собою вплив військової могутності однієї держави в політичних цілях на іншу державу або систему міжнародних відносин в цілому. Незважаючи на те що військова сила і сьогодні залишається вирішальним інструментом в міжнародній політиці, користь від її застосування, на думку експертів, зменшується. Як заявила Мішель Флурной, «традиційні війни - це види військових дій, які більш не відповідають сучасним реаліям» [57]. Сьогодні військова сила набула нової якості - стала інструментом стримування потенційного противника.

Зовнішню політику США визначає президент країни. Виконавчим органом є Державний департамент США (The United States Department of State), який очолює Державний секретар, котрого призначає президент і затверджує Сенат США. Зовнішня політика держави залежить багато у чому від президента, Держсекретаря та заступника секретаря з питань публічної

дипломатії та державних справ, який здійснює контроль за бюро у справах освіти та культури та глобальних громадських зв'язків, а також Центром глобальної участі та бере участь у розробці зовнішньої політики [42]

Основним доктринальним документом Сполучених Штатів, в якому викладено цілі, завдання і методи реалізації національної і міжнародної безпеки, традиційно є Стратегія національної безпеки. Вперше такий документ було представлено адміністрацією Президента Річарда Ніксона, а у 1986 р. було прийнято закон Голдуотера-Нікольса, який передбачає, що стратегія національної безпеки необхідна для кожної нової адміністрації Президента США.

Створюючи у добу холодної війни мережу союзів та військових баз по всьому світі, тобто власну «імперію за запрошенням», у своєму хрестовому поході проти комунізму Сполучені Штати спиралися переважно на м'яку силу приваблення, підкріплену жорсткою силою економічного та військового авторитету. При цьому США активно використовували міфологему власної виключності – месіанську ідею «сяючого міста на пагорбі» як державотворчу не лише для власної нації, а й ключову для поширення цінностей ліберальної демократії, а разом з ними й американського способу життя, у світі.

Однак, застосовуючи весь доступний інструментарій м'якої сили, основний акцент в ідеологічному змаганні з комуністичним блоком Сполучені Штати робили все-таки на прихованій діяльності спецслужб, а отже, інформаційно-пропагандистських операціях.

Реалізацію таких операцій, за підтримки спецслужб, забезпечувала Інформаційна служба США, реорганізована з 1953 р. в Інформаційне Агентство США (USIA), що дозволило створити розгалужену мережу Американських Домів по всьому світу та розповсюджувати правду про Америку в пропагандистській боротьбі з СРСР. Також у 1952 р. було таємно створено Агентство національної безпеки (NSA) з метою захисту США від зовнішніх загроз шляхом ведення радіоелектронної розвідки.

Велика територія і чисельність населення, потужна армія і багаті природні ресурси не є необхідною умовою сильної держави. «М'яка сила» держави поєднує в собі три ресурси. По-перше, культуру - як високу (high), так і масову (popular). Культура США, на думку Дж. Ная, в цьому сенсі є універсальною (universalistic culture) і включає в себе обидва названих компонента, що робить її найбільш привабливою. По-друге, політичні (у разі США - демократичні) цінності, які поширює уряд як всередині держави, так і за кордоном. По-третє, зовнішню політику, де уряд використовує всі «механізми» дипломатії для досягнення своєї мети. Канадський дослідник і журналіст М. Фрайзер, який вивчав феномен американської «м'якої сили», стверджував, що культура виступає стратегічним ресурсом зовнішньої політики США. Він прийшов до висновку, що поширення американських фільмів, музики, телевізійних шоу і їжі сприяє поширенню американських цінностей по всьому світу [45, с. 58].

Кінець 1960-х – середина 1970-х рр. стали початком занепаду американського м'якого впливу у світі: вбивство Мартіна Лютера Кінга та Роберта Кеннеді в 1968 р., скандальна відставка Ніксона в 1974 р. і завершення у 1975 р. війни у В'єтнамі поразкою США; вимушене визнання Президентом Картером загального «захворювання» американського суспільства у зв'язку з дедалі більшою деградацією американської поп-культури, а також рух проти «культурного імперіалізму США» в рамках ЮНЕСКО, внаслідок чого у 1976 р. Сполучені Штати залишили цю організацію, – все це, звичайно, підірвало міжнародну привабливість США як ресурс для м'якої сили [26, с. 23].

Однак завершив занепад американського морального лідерства, як не парадоксально, саме розпад СРСР. Попри перемогу в холодній війні, із падінням берлінської стіни США позбавилися того опонента, проти якого й була спрямована потужна машина культурно-пропагандистського впливу. Позбавлені в особі Радянського Союзу чинника не лише стримування, а й

цілепокладання [14], Сполучені Штати залишилися «одиноким наддержавою» [55, с. 60], яка не одразу усвідомила всю вразливість такого статусу.

Незважаючи на те що військові і економічні ресурси відносяться до «жорсткої сили», вони також можуть вписуватися в концепцію «м'якої сили» в залежності від цілей і умов їх застосування. Сполученим Штатам вдалося посилити свою м'яку силу за рахунок використання військових ресурсів при наданні допомоги постраждалим від землетрусу на Гаїті в 2010 р. Економічні ресурси також можуть посилити як жорстку, так і м'яку силу держави. Як приклад можна вказати на використання економічних санкцій - заборонні санкції вписуються в концепцію «жорсткої сили», а заходи заохочення відповідають концепції «м'якої сили» [43, с. 41]. Сполучені Штати як найбільша економіка світу часто вдаються до цього важеля впливу, застосовуючи санкції, в основному заборонного характеру, проти країн, в числі яких виявлялися КНР, Куба, Індія, Пакистан, КНДР, В'єтнам, Сінгапур, Ірак, Лівія, Сирія, Іран і Росія. Разом з тим Сполучені Штати використовують і заходи заохочення. Зокрема в 2009 р. Сполучені Штати виділили з бюджету 7,5 млрд дол. для Пакистану. Найбільшими одержувачами американської допомоги залишаються Ізраїль і Єгипет.

Успіх застосування «м'якої сили» багато в чому залежить від іміджу і репутації держави-суб'єкта. Першорядне значення має створення позитивного образу, так як політика визначається тим, чий образ переможе. «М'який» вплив держави-суб'єкта може бути настільки сильним, що він сприймається як зразок для наслідування для держав-об'єктів впливу і їх товариств. В результаті, як зазначив професор Джуліо Галлароті, прагнення до наслідування створює систему націй, чії дії, політика і цілі відповідають інтересам держави-зразка [46].

Репутація є необхідною умовою в реалізації «м'якої сили», і за зміцнення або руйнування кредиту довіри ведуться політичні бої. Будь-яка необережна

дія, наприклад пропагандистські заяви в ЗМІ, можуть істотно підірвати довіру до держави. Викриття на весь світ колишнім співробітником ЦРУ Едвардом Сноуденом глобального електронного шпигунства підірвали репутацію і довіру до США на міжнародній арені.

Сприйняття держави-суб'єкта залежить від образів, які виникають у держав-об'єктів. Образи держави-суб'єкта можуть як надавати додаткові можливості, так і створювати серйозні перешкоди для реалізації інтересів цієї держави на міжнародній арені. Зокрема імідж США як гаранта і носія свободи та демократії не сприймався на Близькому Сході і не приніс позитивного результату.

«М'яка сила» Сполучених Штатів - це здатність залучати інших через легітимності цінностей держави або його політики. Американський спосіб життя, капіталізм, «американська мрія» привертає людей в усьому світі. Сприймаючи США, люди бачать її як сучасну, інноваційну країну, де можливостям немає меж.

Найпопулярніший і активний прихильник концепції «м'якої сили», колишній президент Америки - Барак Обама, попередник Дональда Трампа, - ознаменував себе як лідера, який здатний діяти раціонально, співпрацювати, поважати, відстоювати свої інтереси за допомогою дипломатичних засобів і вдаватися до насильства тільки тоді, коли це абсолютно необхідно. Адміністрація Барака Обами зробила фундаментальний переворот - створила цифрову дипломатію для мобілізації ліберальної опозиції в світі; повернула пропаганду в інформаційний простір. Політика залучення Б. Обами знаходила своє втілення в зміцненні союзницьких відносин США з країнами Європи, Росії, Азіатсько-тихоокеанського регіону. Для впливу на так званий «Русский мир» Барак Обама вдихнув нове життя в такі старожили часів Холодної війни як Голос Америки і Вільна Європа / Радіо Свобода. вони створили додаткові 35 програм російською мовою для жителів пострадянського простору в 2015 р.[40]

Адміністрація президента США Дональда Трампа виявляла мало цікавості до суспільної дипломатії. Проте суспільна дипломатія, тобто зусилля уряду з налагодження комунікацій безпосередньо з суспільствами інших країн, є одним з ключових інструментів, що застосовується владою для створення м'якої сили. В умовах нинішньої інформаційної революції подібні інструменти стають навіть важливішими, ніж раніше.

Як свідчать опитування громадської думки й індекс «М'яка сила 30», що складається агентством Portland, американська м'яка сила меншала відтоді як розпочався президентський термін Трампа. Твіти здатні допомогти у формуванні глобального порядку денного, але вони не створюють м'якої сили, якщо виявляються не привабливими для інших.

Захисники Трампа відповідали, що м'яка сила (тобто те, що відбувається у свідомості інших) не має значення; важлива лише жорстка сила - з її військовими й економічними інструментами. У березні 2017 року Мік Малвейні, директор бюджетного управління, в адміністрації Трампа оголосив про «бюджет жорсткої сили», який передбачав скорочення фінансування Держдепартаменту й Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) майже на 30%.[3]

Сполучені Штати мають потужний потенціал в географічному і внутрішньополітичному плані і цілком логічно його реалізують. Держава відчуває свою перевагу. Економіка країни займає одне з лідируючих місць. Зважаючи на це, зовнішньополітична стратегія Сполучених Штатів в епоху глобалізації тримається виключно на наступних чинниках: фінансова могутність; на ідеології «ідеальної демократії», яка несе смолоскип свободи «диким» народам світу (при цьому «диким» може оголошуватися будь-який народ, який відкидає американську ідеологію); на військовій силі, багаторазово перевищує можливості будь-якої країни (за винятком РФ і КНР, яких американська еліта вважає головними зовнішніми погрозами).

М'яка сила в політиці США - це не тільки ефективний інструмент політичного домінування, за допомогою якого США активно стверджують своє становище в системі міжнародних відносин. Це ще й важливий фактор, який визначає зміст зовнішньої політики США на різних її етапах і в різні часові проміжки. Особливість зовнішньої політики США така, що, в залежності від того, яка управлінська команда приходить до влади, вона вибудовується або відповідно до принципів реалізму, або відповідно до принципів і доктрин лібералізму. Так як склад політичної еліти в вищих ешелонах влади США досить часто змінюється, зовнішня політика США відчуває нескінченні коливання від інтересів до цінностей і навпаки.

РОЗДІЛ 2.

СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

2.1. Протиставлення м'якої сили на яку спирається ЄС і жорсткої сили – опори США

Чи можна говорити про «м'яку» силу ЄС - не унітарної суверенної держави, а наднаціонального утворення, що об'єднує в собі 26 автономних держав, кожна з яких має унікальну культуру, історію, політичну традицію? Чи існує м'яка сила ЄС взагалі або ж під м'якої силою ЄС слід розуміти суму потенціалів м'якої сили конкретних держав, які є провідними з точки зору і чинять вплив на політичні, економічні та культурні процеси (наприклад, ФРН, Франція, Польща)?

З одного боку, існує м'яка сила конкретних європейських держав, яка включає в себе досвід і політику в області м'якої сили на національному рівні. З іншого боку, існує м'яка сила ЄС, оформлена інституційно і проводиться від імені всіх 27 країн-членів. При цьому м'яка сила конкретних європейських держав є основою сили ЄС. Головна відмінність між м'якою силою конкретних європейських держав і м'якою силою ЄС полягає в тому, хто є її ініціатором і реалізатором (конкретна держава або ж ЄС як наднаціональний орган), а також в поставлених цілях (конкретна держава реалізує м'яку силу, маючи на меті покращити позиції власної держави, в той час як ЄС вирішує завдання загальноєвропейського масштабу) [19, с. 199].

ЄС підняв ідею «м'якої сили» на свій зовнішньополітичний щит по ряду взаємозалежних причин. По-перше, він має потужний ресурс привабливості, тієї самої «м'якої сили», а також розвиненими національними і наднаціональними інструментами його реалізації, а по-друге, що ще більш важливо, іншою силою, крім «м'якої», він не має в своєму розпорядженні в

тій достатній мірі, щоб претендувати на ту роль глобального лідера, до якої ЄС прагне.

Про зростання м'якої сили Європейського Союзу свідчить широко поширене уявлення про те, що він є ключовою ланкою для вирішення глобальних проблем. Згідно громадській думці, Європейський Союз докладает більше зусиль ніж Сполучені Штати для вирішення безлічі різних проблем, що тягнуться від боротьби з тероризмом до скорочення бідності і захисту навколишнього середовища.

Для характеристики «м'якої сили» ЄС експерти найчастіше використовують її нормативну складову.

У цій сфері ЄС домогся значних успіхів, виробивши загальноєвропейське або комунітарне право для великого числа різнопокладених учасників європейського інтеграційного процесу. Більш того, ЄС послідовно поширював свої норми на довколишні країни та регіони, з якими декларував особливі, партнерські відносини, прагнучи залучити до ареалу свого впливу та інтересу, в чому послідовно досягав успіху.

Концепція нормативної сили (потужності) аналізується в першу чергу стосовно до Європейського Союзу. Центральне місце в цій концепції займає поняття нормативної сили і її співвідношення з іншими компонентами могутності міжнародних акторів; роль норм і цінностей в побудові зовнішніх відносин Європейського Союзу; джерела нормативної спроможності ЄС, а також перспективи зміцнення міжнародного впливу Євросоюзу за рахунок нормативного потенціалу [24, с. 164-165].

На практиці це означає, що у всіх сферах міжнародного життя, крім військової, вплив Європи буде залежати від її здатності приймати нормативні документи з найрізноманітніших питань, таким як кліматичні зміни, фінансова стійкість, операції з підтримання миру, проекти сприяння розвитку країн.

Європа взагалі вкладає більше коштів аніж будь-хто в публічну дипломатію. Європейці мають великий досвід в її реалізації і активно фінансують розвиток міжнародних культурних зв'язків. Франція, наприклад, витрачає на такого роду програми 17 доларів США на душу населення - майже вчетверо більше, ніж наступні за нею Канада, Британія і Швеція. Для порівняння: витрати американського державного департаменту на фінансування міжнародних культурних програм становили всього 65 центів на душу населення. Крім того, європейські країни докладали більше зусиль для залучення студентів до своїх шкіл і університетів з усього світу [28]. Яскравим прикладом є програма академічних обмінів і проєктів Еразмус+, яка є безплатною за рахунок повного фінансування і яка охоплює не тільки регіон Східного Партнерства, але й Південної групи - Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Ліван, Лівія, Марокко, Сирія, Туніс і навіть Палестинська автономія. Крім того, у рамках цієї програми проводиться низка короткострокових проєктів неформальної освіти, що сприяє швидкому культурному обміну.

Американців турбує те, яким чином єдина Європа буде реалізовувати свою м'яку силу по відношенню до американської. Це один з ключових питань і для Дж. Ная. Хоча європейська м'яка сила може бути використана для протидії американській м'якій силі і ускладнення односторонніх дій, вона може також служити джерелом допомоги і збільшення американської м'якої сили і підвищення ймовірності того, що Сполучені Штати досягнуть своїх цілей. «М'яка сила» може бути загальною і використовуватися спільно. Європейське сприяння демократії та правам людини допомагає поширенню загальних цінностей, які узгоджуються з американськими цілями.

Незважаючи на логічне протиставлення «жорстка сила» - «м'яка сила», ці два елементи могутності держави взаємопов'язані. Хорошим прикладом тому служить негативне ставлення в Європі, та й в усьому світі, до «однобічного» курсу адміністрації Дж. Буша-мол.

Перевага в «жорсткої сили», як правило, викликає неприйняття в інших країн. Таким же неефективним може стати і перекіс в сторону «м'якої сили». Але воно може бути згладжено ефективним використанням потенціалу «м'якої сили» [15, с. 24].

За своєю природою «м'яка сила» гнучкіша і приваблива, набагато приємніше піти за людиною або ідеєю через інтерес, ніж під тиском. «Жорстка сила» - це завжди агресія, а «м'яка сила» - це інструмент, який дозволяє досягати своїх цілей за допомогою діалогу [51, с. 75].

Прийнято вважати, що економічна сила також відноситься до розряду «жорсткої» сили. Дійсно, форми її використання - ембарго, санкції секторіальні і глобальні, економічна і фінансова блокади - це серйозна зброя для силового тиску на непокірні диктату держави. Сполучені Штати, економіка яких поки залишається найбільшою в світі за більшістю показників, не раз використовували цю жорстку силу для досягнення своїх зовнішньополітичних цілей.

2.2. Трансформація публічної дипломатії НАТО в рамках сучасних міжнародних відносин

Сучасний розвиток системи міжнародних відносин, тісно поєднаний з прискоренням процесів глобалізації і появою нових глобальних загроз, що робить необхідним міжнародне обговорення принципів політичної організації світу. Сьогодні, в умовах, коли «світ зазнає трансформації, зумовлену масштабною транскордонною активністю», коли з'являються нові актори, що кидають виклик сучасній політичній організації світу, важливе використання таких методів впливу на суспільну свідомість, які були б досить ефективним інструментом, що дозволяє досягти поставлених цілей у зовнішньо-політичній діяльності держави [20, с. 50].

Найважливішу роль в цьому зв'язку відіграють механізми публічної дипломатії, одним з головних завдань якої є посилення стримуючого фактора

силового вирішення проблем в міжнародних відносинах. В сучасних умовах публічна дипломатія стає важливим структурним компонентом стратегії провідних акторів світової політики, до числа яких належить Організація Північно-атлантичного договору (НАТО).

У своєму прагненні до глобального домінування США і НАТО прагнуть використовувати гнучку і комплексну стратегію військово-політичного впливу. Поряд з традиційними методами силового впливу велику увагу політичним стратегам Альянсу приділяється вдосконалення застосування принципово нових інструментів, серед яких на першому місці стоять механізми «м'якої сили». Їх найважливіша перевага полягає в можливості не примушувати опонента до певного роду дій, а залучати його на свою сторону за допомогою переконання, створюючи при цьому психологічно вигідну атмосферу взаєморозуміння. Як зазначає в цьому зв'язку професор університету Південної Каліфорнії Філіп Сейб, «НАТО повинна проводити свій вплив через «м'які форми», щоб виправдати свою жорстку силу» [53, с. 35].

На сучасному етапі використання механізмів «м'якої сили» як інструменту публічної дипломатії, НАТО передбачає формування у широкої міжнародної громадськості певних світоглядних установок, а також формування позитивного образу Північноатлантичного союзу як транспарентної, сучасної та успішної міжнародної організації, дружелюбно налаштованої по відношенню до більшості інших міжнародних акторів. Однією з особливостей застосування «м'якої сили» Північноатлантичним альянсом є вплив на різні сегменти громадянського суспільства інших держав. Пріоритетним напрямком в зв'язку з цим є різні формати роботи з молодіжною аудиторією. З цією метою структурами Альянсу організовується і фінансується комплекс заходів, що включає спеціальні стипендіальні програми, проведення конференцій, семінарів, практикумів, літніх шкіл, що мають цільову спрямованість. До числа прикладів такого роду можна

віднести регулярно функціонуючу Літню школу в Словаччині та Україні, в рамках якої реалізується програма підготовки фахівців в області європейської та євроатлантичної інтеграції. У цей час в рамках реалізації даного напрямку Альянсом створена ціла система взаємодіючих між собою організацій, відома під назвою «Молода мережа НАТО» [29, с. 66].

Важливим каналом впливу НАТО на різні компоненти громадянського суспільства є робота з різного роду неурядовими організаціями, університетськими і науковими центрами, структурами мас-медіа. У даному зв'язку, Департаментом публічної політики здійснюється велика кількість грантових проектів, реалізуються програми надання спонсорської допомоги для проведення масових заходів в галузі публічної дипломатії за напрямками, пов'язаними зі стратегічними пріоритетами Північноатлантичного Альянсу. Новою важливою формою стратегічних комунікацій НАТО є апробація заходів, пов'язаних з популяризацією різних аспектів західної культури. Весь перелік даних заходів, здійснюваних різними структурними підрозділами Альянсу, носить, в першу чергу, іміджевий характер і спрямований на формування певних ціннісних установок у тій чи іншій цільовій аудиторії.

Взаємодія спеціальних структур НАТО з різними сегментами міжнародної громадськості носить системний і цілеспрямований характер. Департаментом публічної політики Північноатлантичного Альянсу щороку проводиться близько півтори сотні заходів інформаційно-пропагандистського характеру. Вони націлені на довгострокову перспективу і мають на меті формування потрібної громадської думки через розвиток діалогу між експертами в області безпеки, політиками, бізнесменами і представниками різного роду неурядових організацій. Важливою складовою цих заходів є підтримання і стимулювання інтересу до трансатлантичних процесів в різних шарах суспільства, особливо, серед молоді. У 2013 р. Департаментом публічної політики НАТО спільно з Об'єднаним Центром Аналізу був підготовлений спеціальний документ, який отримав найменування «Рамки

стратегічного планування та оцінки публічної дипломатії» [4, с. 8]. Основним його завданням було введення чітких критеріїв для точної оцінки підсумків і підвищення результативності діяльності в області інформаційно-психологічної політики Альянсу.

«М'яка сила» розглядається керівництвом Альянсу як важливе доповнення до «жорсткої сили», використовуваної для розвитку власної військово-політичної структури, а також здійснення зобов'язань в сфері забезпечення колективної безпеки. Механізми м'якої сили широко застосовуються для налагодження відносин з іншими державами, а також в діяльності щодо запобігання і врегулювання міжнародних конфліктів. В останній період перелік заходів в сфері стратегічних комунікацій НАТО був істотно розширений за рахунок включення в них різного роду наукових досліджень, освітніх контактів, пропагандистських заходів, здійснюваних, в тому числі, з широким залученням соціальних мереж. Характерним прикладом такого роду є діяльність корпоративного сайту www.nato.int, що містить відділ новин, який випускає прес-релізи з новинами, виступами офіційних осіб Альянсу, а також містить аудіовізуальну бібліотеку. Сайт надає можливість розсилки інформаційних повідомлень по електронній пошті, а також перегляду телевізійних програм НАТО-TV.

Під час ключової фінансової участі США в 2000-х рр. було здійснено близько трьохсот п'ятдесяти міжнародних програм в галузі освіти, культури та інформаційних контактів в регіоні Близького Сходу і Північної Африки. Головною їх метою позначалося сприяння просуванню демократичних процесів в регіоні. Всі вони були об'єднані в рамках масштабного проекту під назвою «Ініціатива підтримки партнерства на Близькому Сході» (Middle East Initiative Partnership). Ключова роль в його реалізації належала Відділу у справах Близького Сходу Держдепартаменту, а також Агентству міжнародного розвитку та іншим відомствам. В якості основного засобу реалізації демократичних перетворень в стратегічно важливому для США і

НАТО регіоні позначалася зміна політичного устрою шляхом підготовки альтернативних політичних лідерів, формування лояльних, демократично налаштованих громадських рухів, а також нових партійних структур. З цим основним напрямком були також тісно пов'язані завдання проведення перетворень в сфері економіки і освіти, які передбачають лібералізацію економічних процесів і перехід на американські освітні стандарти [44, с. 41].

Сучасні реалії розвитку міжнародної системи дозволяють зробити висновок про те, що значення механізмів м'якої сили у взаєминах акторів світової політики будуть неухильно зростати. Дана тенденція пов'язана, в першу чергу з тим, що використання виключно насильницьких засобів реалізації власних інтересів стає неможливим навіть для великих держав і впливових міжнародних організацій.

Кроки, які вживає керівництво Північноатлантичного Альянсу, а також зміст прийнятих в останній період програмних документів свідчать про твердий намір керівництва НАТО зробити ставку на подальше вдосконалення механізмів застосування м'якої сили, в першу чергу, за допомогою різних технологій інформаційно-пропагандистської діяльності. В рамках реалізації своєї стратегії в цій сфері, структури Альянсу дуже успішно поєднують як здійснення комунікації за допомогою ЗМІ, так і використання різних форматів безпосереднього спілкування, розраховані як на широкий загаль, так і на конкретні цільові групи. Основним її змістом продовжує залишатися комплексне використання всієї доступної сукупності інформаційних ресурсів, а також культурних інструментів з метою формування привабливого власного позитивного іміджу, а також впливу на структури громадянського суспільства як в країнах, що відносяться до партнерів Альянсу, так і в державах, що зараховуються у число їх партнерів. Серйозний досвід, накопичений структурами НАТО в цій сфері вимагає детального і всебічного аналізу, а також розробки адекватних заходів інформаційної протидії з боку Росії та її союзників.

РОЗДІЛ 3.

КОМПЛЕКС СУЧАСНИХ ІНСТРУМЕНТІВ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ США ТА НАТО

3.1. Роль США у поліцентричній системі міжнародних відносин

До початку ХХІ століття Сполучені Штати Америки перебували на вершині своєї могутності. Після розпаду СРСР - головного противника в Холодній війні - США набули статусу єдиної супердержави, їх геополітичні позиції були міцні, як ніколи. На відміну від попередніх світових лідерів, Сполучені Штати мали усі стрижневі атрибути лідерства, починаючи від культурних і науково-технологічних, закінчуючи військовим і фінансовими, що сприяло остаточному руйнуванню світового двоблокового порядку і встановлення однополярного миру.

Усю світову спільноту хвилює питання: чи стане світ до другої половини ХХІ століття «постамериканським» або ж США знайдуть друге дихання і залишаться державою-гегемоном?

Відповідь на це питання намагаються дати багато державних діячів, фахівці в галузі міжнародних відносин, політологи. В цілому, можна простежити дві протилежні точки зору.

Однією з них дотримується ряд американських солідних видань, таких як The Wall Street Journal, The New York Times і ін., а також провідні політики Сполучених Штатів. Вони звеличують США на рівень імперії, часто згадуючи про імперське мислення, про імперський тягаря і шляхи Америки і т. п. Відображення цих ідей можна побачити навіть у «Стратегії національної безпеки Сполучених Штатів», основна думка всіх останніх версій якої полягає в тому, що ця країна володіє безпрецедентною могутністю, покликана формувати міжнародний порядок і забезпечувати його дотримання.

Більш того, 45-й президент США Дональд Трамп в своїй інавгураційній промові окреслив базові принципи зовнішньої політики, які звучать так: «Америка перш за все» і «Зробити Америку знову великою». Таким чином, в найближчі десятки років є привід очікувати нових спроб США здійснити свій квазіімперський проект. Навряд чи є альтернатива таким сценарієм подій, так як Сполучені Штати спочатку утворилися і розвивалися як країна вищих моральних цінностей і суспільство, де кожен має необмежені можливості. Сумнів в цих аксіомах загрожує катастрофічним наслідкам для національної ідентичності.

Якщо ж Сполучені Штати з тих чи інших причин відречуться від своєї імперської місії, то, на думку Ніалла Фергюсона, професора Гарвардського університету, «багатополюсність не стане альтернативою однополюсності». На зміну останньої прийде аполярність - глобальний вакуум влади. Внаслідок такої всесвітньої плутанини виграють сили, набагато більш небезпечні, ніж конкуруючі між собою великі держави [7].

У своїй книзі «Открытие другой Америки, Китая, России и Казахстана» вчений та історик Мурат Абдіров пише про те, що США будуть найбільш впливовим гравцем на міжнародній арені, як мінімум, до другої половини XXI століття; також автор заявляє про безпідставність прогнозів деяких економістів про швидкий крах США. Це обумовлено тим, що, на його думку, в світі ще немає нового гегемона, що володіє такою ж сукупністю лідерських ресурсів, які є сьогодні у Сполучених Штатах. Отже втрата ними статусу лідера призведе до корінної зміни всієї структури світового економічного і політичного порядку, до повної перебудови самої Світ-Системи. Більш того, автор зазначає, що сам світ в певній мірі зацікавлений в «м'якому лідерстві США» [1].

З іншого боку, складно заперечувати той факт, що США дещо втратили колишній вплив і в найближчому майбутньому очікується безпрецедентне перенесення багатства та економічного впливу із Заходу на Схід. На

сьогоднішній день можна виділити три держави - Китай, Об'єднана Європа і Росія, які є потенційними суперницями Сполучених Штатів за лідерство в світі. Особливо це стосується Китаю, наддержавні амбіції якого ростуть не по днях, а по годинах. Згідно зі статистичними даними, динаміка розвитку КНР призведе до економічного паритету між двома державами вже найближчий час. Доктор історичних і політичних наук, професор Я.А.Пляйс в своїй статті «Новий світ і нові міжнародні відносини» пише про те, що в найближчому майбутньому, коли у Китаї утворюється повноцінна сукупна потужність (що складається з таких складових як економічна, фінансова, військова, наукова та інше), він негайно приступить до ліквідації впливу США, тим самим значно знизить їх роль в міжнародних відносинах. В результаті цього, до другої половини нинішнього століття США припинять своє домінування над рештою світу і стануть лише «однією з кількох країн», які будуть визначати курс його подальшого розвитку. Іншими словами, сформовані в економіці і політиці тенденції вказують на ослаблення ролі Америки в найближчі кілька десятиліть в світовому масштабі, втрату долларом своїх позицій як світової валюти і, як заявив економіст Андрій Шлейфер, перетворення США в «нормальну країну» [9].

Незважаючи на такі передбачення, представляється, що Сполучені Штати залишаться (принаймні до 2050 року як було зазначено вище) найсильнішою і могутньою країною в сучасному світі. Насправді, сьогодні ми не можемо виділити інші центри сили, у яких є можливість «підмінити» Америку. Однак у багатьох є бажання «покермувати», в першу чергу у Китаю, ще не підходить під статус світового гегемона. Більш того, керівництво Комуністичної партії заявило раніше, що кордоном реального виходу Китаю на світову арену в якості нової наддержави стануть тільки 2060-і роки.

Однак, незважаючи на прогнози тих аналітиків, які бачать майбутнє як «неминучий хаос» або «еру анархії», які настануть у разі втрати США статусу світового гегемона, не можна забувати про те, що існує інша

перспектива - багатопольна структура міжнародних відносин, в рамках якої Америка буде реалізовувати політику співпраці і лідерства. Як писав З. Бжезинський: «Після фатальної помилки, пов'язаної з війною в Іраку і її наслідками, разом з президентом Обамою настає нова ера принципово іншого американського світового лідерства. Лідерства, яке скоріш всього інспірує, а не нав'язує свою волю. Власне, саме такого лідерства очікує і навіть вимагає від Америки більшість країн ». Така роль Сполучених Штатів в міжнародних відносинах, мабуть, є найбільш прийнятною до 2050 року, з огляду на нинішній стан справ в країні (поляризація суспільства, проблеми з міжнародним іміджем і «м'якою силою», необхідною для успішної конкуренції на глобальному ринку ідей).

3.2. Взаємодія США з союзниками - країнами НАТО

Створення організації довелося на початок «холодної війни», коли біполярне протистояння СРСР і США набирало обертів. В основні завдання альянсу входило стримування впливу Радянського Союзу на держави, що стали союзниками або потрапили під вплив Вашингтона в Європі. Також блок служив інструментом контролю над післявоєнною ФРН, де реваншистські настрої могли знову взяти верх. За допомогою НАТО США могли проводити спостереження за станом внутрішньополітичної ситуації на підконтрольній їм території.

Засновниками і початковими членами Організації Північноатлантичного договору були 12 держав: Бельгія, Великобританія, Данія, Ісландія, Італія, Канада, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Франція і США [31]. Метою організації є створення і забезпечення колективної оборони і безпеки країн-учасниць з витікаючими з цього завданнями - захист свободи і сприяння розвитку всебічного партнерства в євроатлантичному регіоні [36].

У політику організації входило просування і пошук майбутніх країн-учасниць. Так, в 1952 р. до євроатлантичного об'єднання приєдналися Туреччина і Греція, що ознаменувало перший етап розширення. Вхідження ФРН в структури НАТО в 1955 р. викликало невдоволення з боку СРСР. У відповідь на це Радянський Союз створив альтернативне капіталістичному альянсу військово-політичну формацію – Організацію Варшавського договору, остаточно закріпив біполярність світу на залишені 36 років.

В рамках діючої парадигми НАТО продовжує своє розширення і налічує 30 держав: сьоме розширення відбулося в 2017 році з приєднанням до блоку Чорногорії [18]. 6 лютого 2019 року був підписаний протокол про вступ Північної Македонії в НАТО, який потім протягом того ж року поступово був ратифікований всіма 29-ма країнами-членами альянсу. Збори Північної Македонії ратифікував протокол 11 лютого 2020 року, і вже 27 березня того ж року Північна Македонія офіційно стала членом НАТО [33].

Що лежить в основі прийомів нових країн-учасниць до альянсу, коли, здавалося б, сьогодні сучасний розклад сил в світі не дозволяє зробити висновки на користь існування біполярної системи міжнародних відносин? Після розпаду Радянського Союзу і краху соціалістичного табору євроатлантичний альянс зіткнувся з проблемами у визначенні свого подальшого існування - виникла комплексна криза самоідентифікації і пошук зовнішнього ворога. В якості останнього були представлені загроза можливих збройних конфліктів на закріпленій за НАТО зоні відповідальності, фактор міжнародного, а пізніше і кібертероризму і їх вплив на євроатлантичну безпеку, нелегальна торгівля зброєю і торгівля наркотиками. Перед керівництвом альянсу стояло завдання пошуку традиційної і «екзистенційно важливої» проблеми для Європи, поки її відсутність остаточно не привела до кризи організації та занепаду американської гегемонії в Старому світі.

Тимчасова участь в гуманітарних і міжнародних операціях, боротьба з «ефемерними» погрозами і викликами сприймаються як спроба продовжити життя альянсу. «Якщо в роки холодної війни у союзників по блоку не було різночитань у визначенні подібного об'єкта (таким апріорі вважалися СРСР і його союзники по Варшавському договору), то в умовах геополітичної картини ХХІ ст. претендентів на нове стримування у Заходу більш ніж достатньо», - вказує доцент Московського гуманітарного університету Ю.І. Надточей [27, с. 24]. Таким, на думку автора, сьогодні виступає Китай: посилення Китаю в економічній і військовій сферах викликає стурбованість як у США, так і їх союзників в АТР - Японії і Південної Кореї.

«Конфлікт, що нагнітається між Сполученими Штатами і Китаєм, який в крайньому сценарії може перейти і в військову фазу, змусить європейських союзників вирішувати: чи готові вони виконувати союзницький обов'язок для захисту економічних інтересів старшого партнера дуже далеко від самого початку зони відповідальності? Відповідь як мінімум неочевидна, а ймовірно, і негативна», - розмірковує редактор журналу «Росія в глобальній політиці» Ф.А. Лук'янов [22].

У ролі агресора і головного ворога деяких європейських країн виступає і Росія. Якщо з 1990-х рр. нова Росія робила спроби налагодити і вибудувати взаємини з Заходом в усіх напрямках, в тому числі і з НАТО, перейти від протистояння із західними країнами до відносин, які були б засновані на союзницьких принципах, то сьогодні спостерігається зовсім інша картина. Приєднання до програми «Партнерство заради миру» в 1994 р., підписаний в 1997 р. Основоположний акт Росія - НАТО, а згодом і заснована на цій основі Рада Росія - НАТО в 2002 р. на тлі подій, що відбуваються стали втрачати своє значення і перспективу. Остаточний розлад у стосунках настав в 2014 р. під впливом української кризи, ознаменувавши тим самим невизначеність подальшої співпраці. «З тих пір в Брюсселі неодноразово заявляли, що вважають Росію загрозою для безпеки країн блоку; кілька разів було

оголошено про збільшення чисельності сил реагування НАТО і підвищенні їх здатності реагувати на агресію з боку РФ», - вказує журналіст і кореспондент інтернет-видання «Meduza», яке було визнано «іноземним агентом», К. Бенюмов [5]. І як зазначає Глава Міноборони Сполученого Королівства: «Росія - загроза номер один для Великобританії».

Якщо протистояння Радянського Союзу та країн Західної Європи на чолі з США і НАТО раніше формально носило ідеологічний характер, то зараз причиною нової турбулентності є агресивна зовнішня політика РФ, спрямована на переслідування власних націоналістичних інтересів і домінування в усьому пострадянському просторі.

В умовах трансформації системи міжнародних відносин і зміщення акцентів у світовій політиці спостерігається нова розстановка балансу сил у світі. Наслідки глобалізації, невдалі спроби представити світ в системі цінностей ліберально-ідеалістичної парадигми і «кінець історії» не відбувся, в рамках трактування Ф. Фукуями дають зрозуміти, що сучасний світ повністю ще не готовий до тієї трансформації, яку собі уявляли передові демократичні країни. Розігрований експеримент, спроби «прикрасити» світ в таких тонах виявилися не до вподоби багатьом державам з різних причин. І НАТО до цього причетний безпосередньо: як до часу, так і до безпосередньої реалізації задуманої стратегії, як інструмент. Але що могло підштовхнути до відходу від традиційного завдання НАТО щодо забезпечення безпеки і стабільності в Європі до розширення своєї присутності в різних точках Землі?

Відповідь криється в зміні геоекономічної і геополітичної карти світу, головним чином, не на користь країн Заходу. Погоня за гегемонією викликала системні напруги на рівні міжнародних наднаціональних інститутів універсального характеру: спроба заміни проамериканською структурою НАТО універсальну структуру ООН, а також прагнення

євроатлантичного альянсу виконувати функції як поліцейського, так мирового судді і прокурора, вітаються не всіма світовими державами [11].

Отже, Організація Північноатлантичного договору рано чи пізно неминуче зіткнеться з кризою екзистенціального характеру: смисловий запас вичерпається, і з цим доведеться щось робити. Об'єктивне зрушення світової ієрархії від «плюралістичної однополярності» до «багатополярного концерту держав» задає тон для формування майбутньої системи світоустрою: НАТО може і не знайти в ній місця. «Лідерам блоку доведеться враховувати цю обставину як даність і тому посилено шукати нові способи збереження релевантності НАТО в ХХІ столітті» [27, с. 28].

3.3. Ідеологія «розумної сили»

З огляду на досліджені наукові джерела можливо сказати, що концепція «м'якої сили» має ряд недоліків.

По-перше, в ній не описаний механізм створення привабливості країни. Неясно, наскільки він збігається з механізмом, який використовується для створення іміджу країни.

По-друге, в теорії і в практиці реалізації концепції «м'якої сили» відбувається змішання понять «влада», «ресурси», «вплив», «технології».

По-третє, в працях Дж. Ная і його послідовників не описані інструменти і способи вимірювання «м'якої сили». Спроби виміряти потенціал «м'якої сили» тієї чи іншої країни (дослідження Сколково, журнал «Монокль» або рейтинг «Top-30 Portland Communication») справедливо піддаються критиці.

По-четверте, незважаючи на величезний обсяг публікацій на цю тему в них все одно присутня термінологічна плутанина: фактори «м'якої сили», ресурси, засоби трансляції, джерела і т.п. Цей список можна продовжити.

Не випадково в пізнішій своїй роботі Дж. Най пропонує нову концепцію. Це концепція «розумної сили».

Термін «розумна сила» увійшов в ужиток адміністрації президента Обама для обґрунтування т.зв. «Стратегії відновлення американського лідерства», а вперше в такій якості пролунав у виступі держсекретаря Хіларі Клінтон в 2009 році.

Концепція «розумної сили» з'явилася як логічне продовження ідеї м'якої сили. За Дж. Наєм, «розумна» сила — це насамперед здатність комбінувати «жорстку» та «м'яку» сили в ефективну стратегію [48, с. 43]. Щодо джерел реалізації «розумної» сили, то, проаналізувавши визначення самого поняття, можемо зробити висновок, що джерела «жорсткої» чи «м'якої» сили, зокрема примус, виплати та приваблення є одночасно й джерелами «розумної» сили. Проте, якщо в окремих випадках «жорсткої» чи «м'якої» сили джерела застосовуються незалежно одне від одного, то у випадку «розумної» — застосування здійснюється як комбінування джерел і «жорсткої», і «м'якої» сил [47].

Як бачимо, «розумна сила» є дієвою формою в здатності поєднувати «жорстку» і «м'яку» сили для формування переможної політичної стратегії. Вона включає стратегічне використання дипломатії, переконання, проекцію влади і впливу ефективними засобами, які мають політичну легітимність, розумне застосування сили, а також усіх форм дипломатії. Існуюча ситуація — важлива умова реалізації розумної сили, а будь-яка сила адекватно оцінюється лише у співвідношенні з іншими у встановленні «розумного світового ладу» [54, с. 221].

Для більшості країн, яких не можна віднести до категорії світових держав, «розумна сила» є синонімом ефективності як оптимального співвідношення обмежених ресурсів впливу та дипломатичного успіху, також інноваційності, екологічності, енергоефективності — у розумінні «талановитої» політики. Привертає увагу, що в останньому випадку не

йдеться про силу, а, скоріше, про стратегію державної політики в контексті глобалізації.

Аналіз робіт Дж. Ная, присвячених «м'якій силі», і роботи «Майбутнє влади» дозволяє виявити, чим відрізняється політика «м'якої сили» від політики «розумної сили» це:

- інший стиль поведінки держави в системі міжнародних відносин;
- більша кількість і різноманітність ресурсів, які воно використовує в своїй політиці;
- інші методи вирішення зовнішньополітичних проблем;
- інші способи досягнення поставлених зовнішньополітичних цілей;
- специфічний вибір ключових питань для включення їх в міжнародний порядок денний.

Таким чином, якщо «м'яка сила» є більш філософією поведінки держави в зовнішній політиці, то «розумна сила» - це, за великим рахунком, ефективна технологія і набір інструментів для досягнення поставлених цілей.

- Політика «розумної сили» має свої характерні особливості.
- Універсальність. Дана політика можлива в будь-яких геополітичних умовах (сприятливих чи несприятливих для країни-суб'єкта «розумної сили»), на будь-яких континентах і з будь-якими країнами незалежно від їх місця в глобальній ієрархії.
- Позачасовість. Дана політика не обмежена жодними часовими рамками, на відміну від політики «м'якої сили», яка може мати ефект в основному в період політичної розрядки і «потепління», у відносно короткий період міжнародної стабільності.
- Методологічна і тематична відкритість, політики. На доказ можна послатися на слова колишньої тоді держсекретарем США Х. Клінтон. У своїй статті, яка була опублікована в журналі «Newstatesman» 18 червня 2012 р., вона пише: «Перевірка нашого лідерства в майбутньому

буде полягати в нашій здатності мобілізувати розрізнені народи і нації на спільну роботу з метою вирішення спільних проблем і просуванню спільних цінностей і сподівань. Для цього нам необхідно розширити інструментарій зовнішньої політики, інтегрувати всі активи і партнерів і докорінно змінити метод ведення справ. Я називаю цей підхід «розумною силою» [21].

- Технологічність. Всі інструменти і методи, що приписуються «розумної сили», можна розглядати як глобальні політичні технології, де значну роль відіграють гуманітарні технології.
- Маловитратні в порівнянні з «жорсткою силою» (витрати на війну) і «м'якою силою» (витрати на формування і просування іміджу і культури).

Таким чином, «розумну силу» відрізняє різноманітність контенту, технологій та інструментарію, у тому числі кожна країна може вибрати для себе бюджетний комплекс різних варіантів.

Поява такого феномена, як «розумна сила», відображає об'єктивні зміни у вивченні світової політики, які пов'язані з конструктивістською картиною світу, що знаходить все більше прикладів в політичній практиці [49, с. 81-82]. Зараз вже можна сміливо заявити про те, що концепція не тільки активно досліджується інтелектуальними спільнотами держав, що претендують на лідерство в світовій політичній системі, а й активно використовується.

Робимо висновки, що на сьогоднішній день концепції «розумної» сили належить значна роль в дослідженні світової політичної динаміки і прогнозуванні можливих змін політичної взаємодії. Сучасне розуміння «розумної сили» розглядається як процес еволюції початкової концепції (поєднання різних інструментів внутрішньої і зовнішньої політики в плані впливу на міжнародну громадську та експертну свідомість), в якій росте значимість її інтелектуальної складової.

ВИСНОВКИ

Протягом століть «жорстка» (військова) сила залишалася основним інструментом у зовнішній політиці провідних держав світу. Саме пріоритет «жорсткої» сили привів до двох руйнівних світових воєн XX століття. Ця політика стала причиною численних регіональних конфліктів, які забрали сотні тисяч людських життів.

Як відомо, зацікавленість до сили і можливостей впливу за її допомогою існують рівно стільки, скільки існують відносини між людьми загалом. У ранніх державах та формах первісної організації суспільств роль авторитетних правителів виконували чаклуни, шамани тощо, які за допомогою усталених культів своїми руками виконували «примхи Богів». За такою нехитрою технологією ховалась безпосередня «м'яка сила».

Тим часом, в громадській думці, в політичних колах стало формуватися розуміння того, що використання «жорсткої сили» часто не тільки не призводить до досягнення мети, але й може мати зворотний ефект. Саме тому на рубежі тисячоліть явище м'якої сили почало здобувати професійні теоретичні напрацювання, зокрема у працях Дж. Найєма. У Сполучених Штатах Америки, великих європейських державах, стала формуватися концепція «м'якої сили», суть якої зводиться до простої формули - «ненасильство краще, ніж насильство». На сьогоднішній день в багатьох провідних країнах світу розроблено механізм (інструментарій) реалізації політики «м'якої сили», а саме поняття «м'яка сила» увійшло в їх зовнішньополітичні доктрини. Сучасний стан міжнародної системи, новітні технології тільки змушують поєднувати вигоду, використовуючи новітні ефективні технології.

Є кілька чинників, які сприяють тому, що «м'яка сила» набуває все більші можливості саме в наші дні. Один з них - розвиток електронних ЗМІ та переважно Інтернет. За допомогою Інтернету «м'яка сила» навіть виходить на новий рівень, адже вплив Інтернету охоплює переважну більшість

людства. Завдяки Інтернету можна просувати туризм в тій чи іншій країні, адже кожна людина отримує можливість вивчити необхідну інформацію про країну, яку хоче відвідати, так само як і країна, що просуває туризм, отримує можливості зацікавити туристів і залучити їх для візитів.

Ще одна область, в якій Інтернет допомагає «м'якій силі» - освіта. Громадяни далеко не кожної країни мають бажання здобувати освіту, особливо вищу, на батьківщині. А за допомогою Інтернету у них з'являється можливість отримувати необхідну інформацію як про освіту за кордоном в цілому, так і про конкретні освітні установи в конкретних країнах. У свою чергу ВНЗ, зацікавлені в залученні іноземних студентів, отримують прекрасну можливість зацікавити потенційних абітурієнтів.

Слід підкреслити, що реалізація політики «м'якої сили» має довгостроковий ефект. Вона формує привабливість і симпатії, які при належній підтримці залишаються в людях набагато довше ніж страх, оскільки рано чи пізно люди постараються позбутися від його джерела, чого не відбудеться з джерелом симпатії. А саме симпатія і привабливість - основи «м'якої сили».

За відносно короткий час з'явилась доволі велика кількість методів «м'якої сили», які можна класифікувати за різними критеріями. Наприклад, за об'єктом впливу, суб'єктом, сферою, методами і способами. Усе це свідчить лише про те, що данна концепція має актуальність і високу затребуваність.

М'яка сила в політиці США - це не тільки ефективний інструмент політичного домінування, за допомогою якого США активно стверджують своє становище в системі міжнародних відносин. Це ще й важливий фактор, який визначає зміст зовнішньої політики США на різних її етапах і в різні часові проміжки. Особливість зовнішньої політики США така, що, в залежності від того, яка управлінська команда приходить до влади, вона вибудовується або відповідно до принципів реалізму, або відповідно до

принципів і доктринам лібералізму. Так як склад політичної еліти в вищих ешелонах влади США досить часто змінюється, зовнішня політика США відчуває нескінченні коливання від інтересів до цінностей і навпаки.

США мали гарні стартові позиції, аби бути впливовими у світі. Наприклад, саме вони стали кузнею масової культури. Ставши лідерами у сфері комунікацій, зокрема public relations, вони доволі швидко і вправно налагодили канал зв'язку з усім світом для експортування своєї культури.

Адміністрація США давно взяла на озброєння «розумну силу», оскільки вона повинна включати дипломатичні, економічні, військові, політичні, правові та культурні інструменти зовнішньої політики - їх застосування в залежності від ситуації, а краще - їх комбінації.

Тим не менш, ЄС у свою чергу не набагато відстає від США у намаганні діяти на зовнішній арені саме «м'яко», приваблюючи інші країни своєю стабільністю, економічним розвитком і культурно-освітніми можливостями. З однієї сторони ЄС діє уніфіковано, реалізує зовнішню політику спільними органами, з іншої у кожній країні лишається простір для власних маневрів, для досягнення власних конкретизованих цілей. Саме тому Європейський Союз має гарні позиції з огляду на авторитет, життестійкість і довготривалість існування своєї політичної системи.

Сучасна трансформація міжнародних відносин має низку особливостей, що зумовлена специфікою нашого часу. А саме прискорена глобалізація, прита транскордонна активність. Зокрема, НАТО надає перевагу взаємовигідній співпраці, активній комунікації між країнами-членами Організації. Виділяються кошти на інформування про діяльність і цілі, залучення молоді до організації з ціллю створення майбутнього резерву прихильників для рекрутування. Стало цілком ясно, що виключно насильницькі методи не здатні досягти цілей, особливо у сфері залучення нових держав-учасниць. В той же час, інтенсивна співпраця здатна «прив'язати» до себе учасників, дати

достатньо переваг, аби реципієнт вже не був у змозі поривати з вибудованими відносинами.

Відносно недавні гучні гасла Дональда Трампа з закликом «Зробити Америку великою знову» наштовхують на думки, що США начебто втратили свою звичину міць і для того їм потрібен новий поштовх. Тим не менш, аналогічного гегемона не існує досі. Експерти погоджуються в тому, що США, збагачені такими союзами як НАТО, найвірогідніше будуть в авангарді ще до середини століття. Комплексний аналіз відносин КНР і США, тим не менш, свідчить, що Китай дедалі більше перебирає ініціативу в різних сферах суперництва. Тим не менш, системи цих двох країн доволі відмінні, аби беззастережн віддати перевагу одній з них. Світ зацікавлений у «м'якому лідерстві» США, а тому, найвірогідніше, статус-кво буде зберігатися найближчим часом.

Також робимо висновки, що на сьогоднішній день концепції «розумної сили» належить значна роль в дослідженні світової політичної динаміки і прогнозуванні можливих змін політичної взаємодії. Сучасне розуміння «розумної сили» розглядається як процес еволюції початкової концепції (поєднання різних інструментів внутрішньої і зовнішньої політики в плані впливу на міжнародну громадську та експертну свідомість), в якій росте значимість її інтелектуальної складової.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдиров М.Ж. Открытие другой Америки, Китая, России и Казахстана. Научно-популярное исследование благонамеренного автора. URL: <https://www.litmir.me>
2. Александров Д.Н. Риторика; Учебное пособие 2-е изд., испр. Москва Флинта; Наука, 2002. 624 с.
3. Американська «м'яка сила» в епоху Трампа. URL: <http://m.day.kyiv.ua/uk/article/svitovi-dyskusiyi/amerykanska-myaka-syla-v-epohu-trampa>
4. Бартош А. А. Эволюция публичной дипломатии НАТО. *Дипломатическая служба*. 2014. № 3. С. 6-11
5. Бенюмов К. Стыдные вопросы про НАТО. Для чего нужен альянс? Есть ли у него армия? НАТО — враг России? URL: <https://meduza.io/feature/2016/11/30/stydnye-voprosy-pro-nato>
6. Белоусова Н. Б. "М'яка" сила як потенціал зовнішньополітичного впливу держави. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 107(1). С. 148-151.
7. Богатуров А. Глобальные аспекты "цивилизационного" влияния США в XXI в. URL: <https://elibrary.ru>
8. Гениева Е. «Библиотеки – мягкая сила». URL: <http://www.livelib.ru>
9. Гончарук А. З. Нове позиціювання Китаю в світі. URL: <https://sinologist.com.ua>
10. Горбатенко В. "М'яка сила" як основа сучасної геополітичної стратегії. *Studia politologica Ucraino-Polona*. 2014. Вип. 4. С. 27-31.
11. Дегтев И. Эволюция стратегии НАТО на современном этапе. URL: <https://topwar.ru/167898-jevoljucija-strategii-nato-na-sovremennom-jetape.html>

- 12.Дмитриев Т. Очарование «мягкой силы». Соединенные Штаты теряют культурно-идеологическое влияние в мире. *Однако*. 2005. № 10. – С. 16-19
- 13.Дубровинський Г. Р. Особливості взаємодії масової комунікації та психологічного впливу. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2014. Вип. 2. С. 68-74.
- 14.Иноземцев В. Слабость “силы” и сила “слабости” *Pro et Contra*.Том 8, 2003 год, №1. URL: <http://www.carnegie.ru>
- 15.Капітоненко М. «М’яка сила» у сучасній світовій політиці: теоретичні аспекти. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2010. Вип. 94. Ч. II (у двох частинах). С. 20 -29
- 16.Квіт С. Медіакритика як нове медіа тло. URL : <http://www.mediareform.com.ua>
- 17.Коломієць В. Ф. Формування ноополітичних технологій – атрибут інформаціологічного розвитку цивілізації. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum./Pmv/2010_1/09%20kolomiets.Pdf.
- 18.Кондрашова Н. Черногория официально вступила в НАТО. URL : <https://www.rbc.ru/politics/05/06/2017/593586789a7947f52ad0abc5>
- 19.Косенко С. И. Фактор «мягкой силы» в культурной дипломатии Франции. *Международные отношения*. 2015. 2. С. 197–208
- 20.Лебедева М.М. Публичная дипломатия в урегулировании конфликтов. *Международные процессы*. 2015. Том 13. № 4. С.45-56.
- 21.Леонова О. Г. Политика "умной силы" - продукт эволюции "мягкой силы" *Социально-гуманитарные знания*. 2019. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/politika-umnoy-sily-produkt-evolyutsii-myagkoy-sily>
- 22.Лукьянов Ф. А. Казаться, а не быть. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/3915524>

- 23.Манойло А.В. Психологические операции: модели и технологии управления конфликтами. *Политэкс.* 2008. № 3. С. 62-73.
- 24.Мухина Е. Нормативная сила Европейского Союза. *Вестник Нижегородского университета.* 2008. № 4. С. 164-170
- 25.«М'яка сила» України в регіоні: інструмент ефективної зовнішньої політики [А. Гетьманчук, Є. Єнін, К. Зарембо та ін.]. Київ, 2011. 111 с.
- 26.На шляху до "розумної сили" *Зовнішні справи.* 2008. № 5. С. 25–28.
- 27.Надточей Ю.И. Назад в евроатлантику: почему НАТО перестает быть глобальной организацией? *Мировая экономика и международные отношения.* 2014. №6. С. 18-30.
- 28.Най Дж. Мягкая сила и европейско-американские отношения. URL: <http://www.intelros.ru>
- 29.Нікулішин Г. Основні підходи до розкриття змісту поняття «м'яка сила» у сучасній вітчизняній науці. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку.* 2014. № 26. С. 32–37.
- 30.Ожеван М. А. Основні напрями зовнішніх інформаційноманіпулятивних впливів на суспільні трансформації в Україні: засоби протидії. *Стратегічні пріоритети* : наук.-аналіт. щокв. зб. 2011. № 3 (20). С. 118–126.
- 31.Организация Североатлантического договора (НАТО). URL: <https://ria.ru/20140404/1002482611.ht>
- 32.Панарин И.Н. Технология информационной войны. Москва: КСП+, 2003. 319 с.
- 33.Північна Македонія стала тридцятим членом НАТО. URL: <https://www.dw.com>
- 34.Плескач В.Л., Затонацька Т. Г. Інформаційні системи і технології на підприємствах : підручник. Київ Знання, 2011. 718с.

- 35.Романова К.С. Дискурс методов и форм мягкой силы (soft power) в системах управления. *Дискурс-Пи*. 2018. №1 (30). URL: <https://cyberleninka.ru>
- 36.Североатлантический договор. URL: <http://docs.cntd.ru>
- 37.Ткач О., Ткач А. М'яка сила як інструмент непрямого управління міжнародними процесами. *Американська історія та політика*. 2016. № 2. С. 252-259.
- 38.Фесик О. Категорія "м'яка сила" у дослідженнях міжнародних відносин. *Науковий вісник [Одеського національного економічного університету]*. 2015. № 11. С. 196-209
- 39.Хелемендик С. Soft Power – мягкая сила «made in USA». URL: <http://www.chelemendik.ru>
- 40.Цветкова Н. А., Ярыгин Г. О. Формирование нового аппарата пропаганды во внешней политике США. *Азимут научных исследований: экономика и управление*. 2015. URL: <https://cyberleninka.ru>
- 41.Цюрупа М. Поняття «м'якої сили» держави та особливості її застосування в сучасній світовій політиці. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень*. 2007. Вип. 36 : Курасівські читання. Влада і суспільство в сучасній Україні: механізми взаємодії. 2007. С. 47–59.
- 42.About us – Under Secretary for Public Diplomacy and Public Affairs. URL: <https://www.state.gov>
- 43.Baldwin D. Economic Statecraft. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1985. P. 41-42.
- 44.Colin S. Gray. Hard Power and Soft Power: The Utility of Military Force as an Instrument of Policy in the 21st Century. Zurich: SSI Monograph, 2011. 72с.

45. Fraser M. Weapons of Mass Distraction: Soft Power and American Empire. N.Y.: Thomas Dunne Books; St. Martin's Press, 2003.
46. Gallarotti G.M. Smart Power: what it is, why it's important, and the conditions for its effective use. *Ibid.* URL: <http://works.bepress.com/>
47. Nye J. S., Jr. Get Smart Combining Hard and Soft Power. *Foreign affairs*. 2009. July/August. URL: <http://www.foreignaffairs.com>
48. Nye J. S., Jr. The Powers to Lead. Oxford: University press. 2008. 226 p.
49. Nye J. S., Jr. Bound to Lead: The Changing Nature of American Power. N.Y.: Basic Books, 1990.
50. Nye J. S., Jr. Soft Power. *Foreign policy*. 1990. No. 80. P. 166.
51. Nye J. Transformational Leadership and U.S. Grand Strategy. 2006.
52. Nye Jr. Joseph S. Bound to Lead: The Changing Nature of American Power. New York, Basic Books, 1991.
53. Pagovski Z.Z. Public diplomacy of Multilateral organizations: the cases of NATO, EU and ASEAN. LA: Fuguero Press, 2015. 51c.
54. Rasett B., Starr H. World Politics : The Menu for Choice / B. Rasett, H. Starr. San-Francisco : Freeman, 2001. 596 p.
55. Samuel P. Huntington, The Lonely Superpower // Foreign Affairs, Vol. 78, Issue 2., MarchApril, 1999
56. Se'ndidzh Ch., Frajburger V., Rotcoll K. Reklama: teoriya i praktika: per. s angl. / obshh. red. i vstupit. st. E.M. Pen'kovoij. M., 1989. 894 s.
57. Shanker T. Pentagon to Outline Shift in War Planning Strategy. *The New York Times*. URL: <http://www.nytimes.com/2009/06/23/world/americas/23military.html>
58. Webster's Third New International Dictionary of the English Language. Unabridged. Cologne: Könemann, 1993. P. 441